

מחסרה מסירה לחופה? — מהפרת נדרים מיהא נפקא לה מרשותיה דתנן נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה' — אף על פי שעדין אינה דומה לגמרי ליציאה זו, שהרי היא יוצאה מרשות אדון מכל וכל ולא נשאר בה שום זכות — כיון שלענין נדרים יש בה שם 'יציאה', שוב ניתן לדרוש 'אבל יש כסף ביציאה אחרת' (ריטב"א). ושאלת הגמרא מעיקרא היתה שאין זו נחשבת יציאה כלל, כיון שמחוסרת חופה (כמוש"כ ב'שיטה לא נודע למי' בקדושין ד).

עוד יש לומר, שזה שגם האב מיפר אינו משום שלא יצאה ממנו, אלא מפני שלא נכנסה לגמרי לרשות בעלה, ולא נתרוקנה אליו הרשות לגמרי. והיא עצמה גם אין לה כח לזכות בעצמה, לכך נשאר בה זכות לאביה. (תלמיד הרשב"א)

ומהאחרונים יש שתירץ, על פי שיטת הרמב"ם (הל' נדרים יב), שהאב מיפר כל נדרי בתו, גם אלו שאין בהם עינוי נפש, שלא כבעל. ובנערה המאורסה, שמפירים בשותפות, ודאי אין לאב כח להפיר נדרים שאינם של עינוי נפש, שהרי זקוק הוא גם להפרת הבעל. נמצא אם כן, שלענין נדרים שאין בהם עינוי נפש, יצאה לגמרי מרשות האב. (שו"ת דובב מישרים ח"ב מט, ב).

*

'... אבל אצל בני ישראל העיקר הוא ההשתדלות בלב כמו שנאמר מכל משמר נצור לבך. ובירושלמי דברכות (א,ה) על פסוק תנה בני לבך לי אי את יהיב עינא ולבא לי אנא ידע דאת דלי. ועל כן אמרו ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה אף דאין המחשבה רעה מצטרפת לרואה קרי במעשה בלא מחשבה דאחר כך בלילה ואין נענש על זה, מכל מקום מצות שמירת לבו עליו הוא, ועיקר היהדות בלב, ויראה שהוא עיקר אשר ד' שואל מעמך אינו אלא בלב, וכמו שאמרו ביומא (עב:) על פסוק ולב אין, וכן כל חובת הלבבות, כי כאשר הלב טוב שהוא המדה הישרה שיבור האדם, כל המעשים ממילא הם אך טוב וההיפך בהיפך. ועל כן עיקר עבודת האדם כל היום דכל עמל האדם לפיהו בקול תורה וקול תפלה, העיקר הוא בלב, ותפלה נקרא 'עבודה שבלב' (תענית ב.) וכן בתורה נאמר והגית בו יומם ולילה והגיון הוא בלב, כמו שכתוב והגיון לבי. וגם בקריאת שמע שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים, קיימא לן כמאן דאמר (ברכות כ טע"ב) הרהור כדבור דמי, ואף דמלכות פה תורה שבעל-פה קרינן (פתח אליהו) דעיקרו בהתגלות בפה, כיון דהרהור כדבור דמי הרי חשוב כדבור ופה. ועיקר שכנית מדת המלכות הוא בלב איש הישראלי כמו שנאמר צור לבבי וחלקי אלקים לעולם. והרמב"ם (ברכות א,ו) פסק דכל הברכות יוצאין גם בלב. ואף דהארץ נתן לבני אדם אחר ברכה (כמו שאמרו ברכות לה) הוא עולם המעשה שצריך להיות התגלות בפעל, די שיהיה בהתגלות לבו שהוא הארץ העליונה מדת מלכותו ית' ושכניתו ית' בתחתונים בלבבות דבני ישראל שנתן לבני אדם'. (מתוך דברי סופרים לר"צ הכהן — לה, עמ' 31).

דף מז

'במעשה ידיה — מנלן? דאמר רב הונא אמר רב: מנין שמעשה הבת לאב, שנאמר וכי ימכר איש את בתו לאמה מה אמה מעשה ידיה לרבה, אף בת מעשה ידיה לאביה... אלא קטנה לא אצטריך קרא, השתא זבונא מזבין לה מעשה ידיה מיבעי? כי אצטריך קרא לנערה' — לא מפורש בגמרא

גדרה של זכות זו — האם יכול האב לכופה למעשה ידים, כאמה עבריה, או שמא 'מעשה ידיה' הכוונה רק לקבלת התוצרת של עבודתה, אם עבדה מרצונה, אך אין לו זכות כפיה לעבוד. ומצאנו לשלשה מגדולי האחרונים, הפני-יהושע והבית-יעקב בסוגיתנו, ו'המקנה' בסוגיה המקבילה בקידושין (ג), שנקטו בפשטות שרשאי לכופה. ולא רק בקטנה, שנלמדת ב'קל-וחומר' מכך שרשאי למכרה, וכשם שאם מכרה, אדונה כופה לעבוד, כך בעודה ברשותו — אלא אפילו נערה שאין אביה רשאי למכרה לאמה, רשאי להעבידה, שהרי נלמדת מהיקש — את בתו לאמה. (ומדברי הבית-יעקב אפשר שאין הוכחה, שכל דבריו אינם אלא לסלקא-דעתין ולא למסקנא. ע"ש).

ניתן היה לדייק כך ממשנתנו: 'יתר עליו הבעל שאוכל פירות'... ולמה לא נמנה גם יתור זה — יתר עליו הבעל שרשאי לחייב את אשתו לעסוק במעשה ידים, (כפי המבואר בפרקים דלהלן ובפוסקים. ע' בטוש"ע אה"ע ב) — מוכח שאף בבת הדין כן. ויש לדחות: המשנה לא מונה אלא שרשי הדברים שישנם בעל ולא באב, ואינה יורדת לפרטי הדינים, וכפי שכתב הגאון רבי עקיבא איגר בנוגע לענינים נוספים שלא הוזכרו במשנה.

[ויש להעיר שבספר 'עלה יונה' (מאסף מאמרים מהר"י מרצבך זצ"ל. עמ' צד) בתוך דיונו בענין מידת 'היקש' שהתורה נדרשת בו, כתב, שההיקש אינו אלא השוואה לדינים היוצאים ולא השוואה מהותית. בין שאר הדוגמאות וההוכחות, הביא היקש זה של 'בתו' לאמה' לענין מעשה ידים. שהלא אין הבת אצל אביה במהותה כאמה אצל אדונה, שם יכול הוא לכופה לעבוד, אך בנערה לא נאמר אלא שאם עבדה מרצונה — רצון התורה ליתן תפוקתה לאב. מבואר שהבין בפשטות מצד הסברה, שלא כדעה הנוכרת. (ואמנם 'אין היקש למחצה', אך כנראה סבר שאין מסתבר כלל להכליל ענין זה בהיקש, וזהו חילוק שמעצם הגדרת הנושאים הנידונים). וכנראה אישתמיטיה לשעה דברי האחרונים הנ"ל.

(לפי דעת האחרונים נראה שיש לישב קושית רעק"א על הגמרא בקידושין; נאמר שם מדוע אין ללמוד מעשה-ידים ששייך לאב מכסף קידושין, כי שונה מעשה ידים לפי שטורחת בהם. והקשה על הנסיון להשוות בין הדברים, הלא בקידושין זכתה לו תורה עצם קבלת הקידושין, והשתא אביה מקבל קידושיה, איהי שקלא כספא? מה שאין כן במעשה ידיה, מנין שזוכה ממנה דבר השייך לה? — ואם דין מעשה ידיה הוא זכות על עצם העבודה, הרי מובן בפשיטות שכוונת הגמרא ללמוד זכות זו מזכות קבלת הקידושין, שרשאי אף לקדשה למנוול ומוכה שחין ללא רצונה. ודוחה, שאין ללמוד זכות כזו שתלוי בטרחתה. ונראה שהבין הגרעק"א שאין לו זכות להעבידה).

וכן השיב הגר"ח קניבסקי שליט"א על נידון זה: לכאן כיון דילפא מאמה דינה כאמה. ושוב העירוני שכבר כתבו כן הראשונים בפשיטות, אגב דיונם בנושא אחר — הרמב"ן הרשב"א והריטב"א בדף מג. ואמנם אין מפורש שם אם מדובר רק על קטנה, שבידו למכרה לשפחה, או גם בנערה. אך מסתימת הדברים נראה שלא חילקו. (תודה וברכה לידידי הרב חיים רוזנברג שליט"א מצרפת, שהעירוני מדברי הראשונים).

'דמסר לה בשבתות וימים טובים' — הגם שאין מערבין שמחה בשמחה — כתבו בתוס' שאפשר בזמן תוספת שבת ויום טוב, שאסורה בה מלאכה. ומשמע בתוס' שמצות שמחת יום טוב אינה חלה בזמן התוספת. וכבר דנו אחרונים בדבר, האם מצוות החג והשבת מלבד איסורי מלאכה, שייכות בזמן ה'תוספת' — ע' ברכות כו לענין סעודה. וע' קובץ שעורים ריש ערבי פסחים; מגדים חדשים — ברכות שם. וע' או"ח תרנ"ח, מחלוקת ט"ז ומהרש"ל לענין אכילה חוץ לסוכה בשביעי של חג כשקיבל עליו תוספת יום טוב. ונתבאר במקום אחר. [ושמעתי ממו"ר הגר"מ פרבשטיין שליט"א, ליישב דברי התוס' שבכאן עם דבריהם בריש ערבי פסחים, עפ"י דברי הגר"ז (בשו"ע שלו — רסא, בקונטרס אחרון) שיש שני סוגי קבלות שבת, יש קבלה על עיצומו של יום ויש קבלה על שבתת מלאכה בלבד. ואם כן יש לומר ששני סוגי 'תוספת' הם].

ויש מי שחידש שלצורך מצוה אין איסור בזמן תוספת, ולכן מותר לעשות נישואין באותה שעה. (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"א כב).

ואפשר שמדובר כאן על ראש השנה שאין בו מצות שמחה (רש"ש). ומשום איסור קנין בשבת ובחג — לא קשה, שאינו אלא מדרבנן, וכאן הדיון על הלימוד מן התורה (יעב"ץ).

'כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה...' — משמע מרש"י שיש כאן הדגשה על מטלטלין דוקא. ויש לפרש על פי שיטתו שמדובר בארוסה, והרי כתב הרמב"ם שאין הבעל מוכר נכסי צאן ברזל אלא דברים העומדים למכירה כגון פירות, או אף שאר מטלטלין בדיעבד, אבל לא קרקעות — נמצא שבקרקע אין כאן הקנאה כלל. (עפ"י הר צבי בשם הרב ממהילוב)

(ע"ב) 'שלא כתב לה אלא ע"מ לכונסה' — על דברי התוס', שאין לבטל מקח על ידי אומדנא [כאשר יש צד שני שתלוי הדבר גם בו, לאפוקי מתנה וכד'], אלא כשאנן סהדי שאין בדעתו להיכנס לספק זה — ע' באריכות בשו"ת דובב מישרים ח"ג לח ובספרים המצוינים שם; אג"מ או"ח נב, ג; קמח; אה"ע ח"א נג; עט, ג; קמח.

'תיקנו מצוי למצוי ושאינו מצוי לשאינו מצוי' — מזונות ומעשה ידים מצויים הם בכל יום. פירות ופירקון אינם מצויים, אבל קבורה מצויה יותר, שהנשים ממהרות למות מן האנשים, כמו שאמרו בירושלמי, לכך קבורתה תחת נדונייתה שהיא מצויה יותר מפירות נכסי מלוג. ויש מפרשים להפך, כתובה וקבורה הם חד-פעמיים, וזהו 'אינו מצוי', ואילו פירות ופירקון יכולים להיות כמה פעמים. (עתוס' נב. ד"ה רצה).

א. ע' להלן פג: 'מיתה שכחא' — ופירושו התוס' שמה משום שרוב פעמים מסתכנת בלידה. וכן מפורש בתורא"ש שם, שעל הרוב האשה מקדימה למות מן האיש. ובפרוש המשנה לרמב"ם (גדה ה, ו): 'ושני הנקבה לעונת נדרים פחות משני הזכר, להיות חיה קצרים מחיי האיש ברוב'. וכן בפירוש רבי אברהם אבן עזרא (ריש אמור): 'טעם להזכיר 'אמו' קודם האב (כי אם לשאר הקרב אליו, לאמו ולאביו...)'. — כי הזכר חי יותר מהנקבה ברוב'. וע"ע: שו"ת ראנ"ח סג; שער המלך סוכה ד, טז; שבות יעקב ח"ג קעה; דובב מישרים ח"א עד; נפש חיה (מרגליות) או"ח תקמה, ה.

ב. יש לומר טעם נוסף מדוע קבורה נחשב מצוי קצת [לפי הפירוש הראשון], לפי מה שכתב התשב"ץ (ח"ב קיא) שחיוב קבורה הבעל לאשתו כולל כל צרכיה, מצבה ותכריכים, ושלכן אם הוציאה מקברה חייב לקברה שוב ושוב, כי לעולם היא נחשבת אשתו עד שיחיו המתים, ולכן חייב לטפל בה תמיד. עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ז קפט, ג.

דף מח

'מנהג פרסיים' — ע' ברכות ה: ששבחו הפרסיים על שצנועין בדבר אחר. וע' ב'צדקת הצדיק' (רנו) שצניעותם היתה למילוי תאוותם [ובזה גם אתי שפיר שאמרו שם 'צנועין באכילתן' ומאידך אמרו במגילה (יא). עליהם 'אוכלין ושותין כדוב']. וע' או"ח רמ, ח במג"א ומשנ"ב ושעה"צ שם; הגהות ריעב"ץ. ור' בעל הטורים בראשית ב, כד-כה.

'מי שנשתטה — בית דין יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין את אשתו ובניו ובנותיו ודבר אחר... מאי שנא מהא דתניא מי שהלך למדינת הים... אבל לא בניו ובנותיו ולא דבר אחר? אמר ליה: ולא שאני לך בין יוצא לדעת ליוצא שלא לדעת?' — בעצם הדין שבית דין יורדין לנכסי שוטה לגבות צדקה — נאמרו ב'כסף משנה' (סוף הל' נחלות) שני

ד. שלח רבי יצחק בר רב יעקב בר גיורי בשם רבי יוחנן: אף על פי שלא מצינו בכל התורה כולה שחלק הכתוב בין ביאה כדרכה לביאה שלא כדרכה למכות ולעונשין — אבל מוציא שם רע חלק. והסיקו (כדברי רב כהנא) שאינו חייב עד שיבעול כדרכה ויוציא שם רע בכדרכה, וכרבי אליעזר בן יעקב שאמר דברים ככתבם, ואם לא בעל כדרכה היאך אתה קורא לא מצאתי לכתך בתולים.
כן פסק הרמב"ם (נערה בתולה ב, י), שאינו חייב עד שיבעול אותה כדרכה ויוציא שם רע כדרכה. בעלה שלא כדרכה — מכין אותו מכת מרדות.

ה. לרבי אליעזר בן יעקב מתפרשים הכתובים כמשמעם, וכל שלא בעל לא אינו חייב. (אלא שמכל מקום לוקה לדברי רבי יהודה, וכדלעיל).
וחכמים אומרים: בין בעל בין לא בעל. ובא אליה — בעלילת; ואקרב אליה — בדברים. לא מצאתי לכתך בתולים — לא מצאתי כשרי בתולים (= עדים המזימים את עדיו. רש"י). ואלה בתולי בתי — כשרי בתולי בתי. ופרשו השמלה — פרשו מה ששם לה, שבוררים את הדבר כשמלה חדשה. (ולרבי אליעזר מביאים השמלה ממש, להראות שלא מצא לה דם בתולים. ואעפ"י שמביא עדים שזינתה, סבר שאינו חייב אלא אם העיז פניו לשנות הידוע, שמחציף להראות השמלה לבית דין ונמצא שקרן, שהיא מלאה דם. תוס').

הרמב"ם (סוף הלכות נערה בתולה, ובכס"מ), אם כי פסק כרבי אליעזר בן יעקב שאינו חייב אלא בשבעל, פירש המקראות כמו שאמרו חכמים.

דפים מו — מז

עט. אלו זכויות זיכתה תורה לאב בבתו קטנה או נערה, ומגני?

האב זכאי בבתו בקידושיה; בכסף (ויצאה חנם אין כסף — אין כסף לאדון זה כשיוצאה ממנו בסימני נערות, ויש כסף לאדון אחר — והוא אביה כשיוצאה ממנו בנערותה, שכסף קידושיה שלו), בשטר ובביאה (והיתה לאיש אחר — הוקשו הוויות להדדי). זכאי במציאתה — משום איבה. ובמעשה ידיה (וכי ימכר איש את בתו לאמה — מה אמה מעשה ידיה לרבה, אף בת מעשה ידיה לאביה. ולקטנה אין צריך לומר, שהרי יכול למכרה לאמה, כל שכן שכסף קידושיה שלו). ובהפרת נדריה (בנעריה בית אביה). ומקבל את גיטה (ויצאה והיתה — הוקשה יציאה להוייה).

א. האב זכאי להכניס את בתו לחופה (את בתי נתתי — כל נתינות במשמע. רש"י). מדברי ר"י בן מגאש (להלן נז): נראה שאין לאב זכות בבתו קטנה למסרה לחופה בעל כרחו, שאי אפשר לה לקבל, אלא בנערה בלבד זכאי.

ב. לפרש"י נראה שאין מציאתה שייכת לאב אלא אם היא סמוכה על שלחנו [ואף לשמואל (בב"מ יב) שמציאת קטן לאביו אפילו אינו סמוך על שלחנו, מכל מקום בנערה מודה. עתוס']. והתוס' כתבו שאפילו אינה סמוכה על שלחן אביה מציאתה שלו. וכן לענין מעשה ידיה, אפילו אינה ניוזנית ממנו, ההעדפה שייכת לאב.

אכילת פירות מנכסיה — לתנא קמא, וכן סתמה משנתנו, אין האב אוכל פירות בחייה. ולרבי יוסי בר' יהודה אוכל, שכן תקנו לו חכמים כדי שאם תלקח בשבי לא יימנע מלפדותה באמרו כיס מלא מעות יש לה ועד הנה לא נהגיית מהם, עתה תפדה את עצמה.

דף מז

- פ. א. כתב לה אביה מטלטלים שיבואו עמה לבית בעלה, ומתה — האם זכה בהם הבעל?
ב. נשואה או ארוסה שנתארמלה או נתגרשה — האם גובה כל כתובתה אם לאו?
- א. כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה, מתה — לא זכה הבעל בדברים הללו. משום רבי נתן אמרו: זכה.
- א. לפרש"י מדובר שמתה באירוסין, אבל לאחר הנישואין — לדברי הכל זכה בהם הבעל. וכן מבואר ברמב"ם (אישות כב, א). וכן נקט ריצב"א לעיקר, ופירש שאין מדובר שכתב לה בשטר 'שיבואו עמה לבית בעלה' כי אז ודאי כל עוד לא נכנסה לרשותו לא זכה הבעל. ורבנו תם מפרש שמתה לאחר הנישואין קודם שנהנתה מהנדוניא, ואפילו לאחר כמה שנים (תרומת הדשן שכא. וע"ע בטור וב"י אה"ע נה; רמ"א נב, ד. ואף רש"י מודה לרבנו תם אם יש גילוי דעת או מנהג שאינו מקנה אלא על דעת שתהנה בתו מהם (עפ"י מהרי"ק עד; פא. וע' בהרחבה בתרומת הדשן שכא). ואם היתה הנדוניה ביד נאמן — ע' תשובות מיימוניות — אישות לה; מרדכי קנה; שו"ת מהרי"ל סא; חות יאיר צז). ופסק רבנו תם כחכמים, וכן פסק רבנו חננאל. ומבואר בתוס' שאם החתן מוחזק בנכסים — זכה.
- ב. אין חילוק אם כתב האב את הנדוניה כהתחייבות לכתו או לחתן. (עפ"י שו"ת מהרי"ק פא).
- ג. יש אומרים שאם היא עצמה הכניסה הנדוניה, אין אומרים סברא זו, שלא כתבה אלא על מנת לכנסה כדי ליתן ליורשיה אם מתה. (ע' שו"ת מהרי"ו סד; חות יאיר צז).

- ב. נשואה שנתארמלה או נתגרשה — גובה את הכל, עיקר ותוספת. מלבד במקום שיש מנהג שהאלמנה אינה גובה תוספת, המנהג מבטל הלכה. (עפ"י שו"ת מהר"ם חלאוה קנא, וכ"ה בשו"ת מהר"י בן לב ח"א סד).
- ארוסה שנתארמלה או נתגרשה — גובה את הכל. רבי אלעזר בן עזריה אומר: בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה, אבל תוספת לא — שלא כתב לה אלא על מנת לכנסה. (וכן הלכה. לקמן נו.).
- אבל כשכנסה אפשר שנשתעבדו הנכסים משעת כתיבה שבאירוסין. ונסתפקו בדבר בירושלמי פ"י ה"א.

דפים מז — מח

- פא. מהם המקורות והטעמים לחיובים דלהלן שחייב האיש לאשתו?
- א. מזונות.
ב. כסות ועונה.
ג. פירקונה וקבורתה.
- א. חיוב מזונות לאשה — כברייא אחת משמע שתקנת חכמים היא, תחת מעשה ידיה. [ולרב הונא צריך להגיה כברייא 'מעשה ידיה תחת מזונות' — שמזונות עיקר, ויכולה האשה לומר איני ניוזנית ואיני עושה. להלן נח:]. ובברייא אחרת למדו התנאים מזונות מדאורייתא — שארה כסותה וענתה לא יגרע.
- ברמב"ם (אישות יב, ב) מבואר שמזונות דאורייתא, וכן דעת הרשב"א ועוד. ואילו הרמב"ן (בפירוש התורה — משפטים) כתב שהם מדרבנן. וכן נקט המגיד — משנה (שם). וכן משמע ברש"י ריש מסכתנו ד"ה אוכלות).
- ויש מי שכתב שמדאורייתא אינו חייב אלא במזונות כדי חיי נפש, אבל לפי כבודו וכבודה — מדרבנן. ואם אין האשה רוצה ליתן לו מעשה ידים, פטור ממזונות אפילו כדי קיום נפש, שכן תקנו חכמים. (עפ"י הפלאה בקונטרס אחרון סח).